

Skrivnost naših pustnih krink

Totem

Predpustni čas... Ni ga med nami, ki bi si ne bil vsaj v otroških letih nadel za pusta krinke.

Krinke... Čemu in od kod krinke? Odgovor na to vprašanje je na splošno neznan. Ljudje se pač za pusta našemijo, da malo ponorijo — tako je bilo vselej in tako bo nemara tudi ostalo... Ta preprosta razlaga je pa vse prej kakor točna.

Krinke je tako stara kakor človek sam. Prvobitnemu človeku ni služila in mu tudi danes ne služi za norčavo šemljenje, ampak je svetinja v njegovem poganskem bogoslužju. Izvira iz totemizma, iz vere prvobitnih narodov, da imata kak plemenski rod in kaka živalska vrsta isto poreklo, istega »prednika«. Znamenje te vere je totem, steber, ki ga od vrha do tal pokrivajo podobe »prednikov« v obliki krink. Vanjo stopi duh, demon prednika. Kdor si krinke nadene, se demon v njem utelesi, v njem oživi božanstvo, ki ga krinke ponazarja. Krinke je strahoten, skrivnosten vir demonske sile, ki prvobitnega človeka tako prevzame, da pozabi na svojo lastno osebnost.

Oblika krink je pri raznih narodih in v različnih deželah različna, kaže pa marsikdaj v krajevno in časovno silno oddaljenih primerih tudi neverjetno sorodnost.

Danes ne bomo razpravljali o krinkah, o njihovi zgodovini in njihovi globlji pomembnosti in rabi pri različnih narodih sveta in v različnih dobah. O tem bo govor v prihodnjem članku. Marsikdo se ne zaveda, da nam po primere za skrivnosti krink ni treba hoditi v daljno Japonsko, na otočje Bali ali v Mehiko.

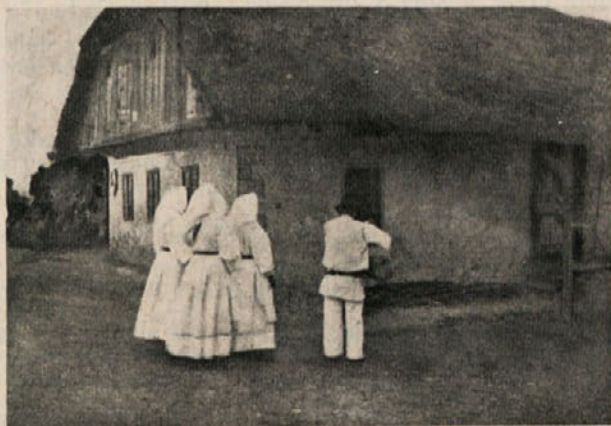
Kdo pa prav ve, da imamo tudi Slovenci prav ime-

Rábolj, »zimski mož«, z gonjačem (Sv. Jurij ob Ščavnici)

nitne ostanke starega šemljenja in vsaj tako zanimive krinke kakor drugi narodi?

Alpsko ozemlje je ohranilo polno ostankov starodavnih krink, ki so spomin na dobo, ko je bilo prvobitno prebivalstvo še na nizki stopnji poganske omike. Takšne ostanke dobimo tudi v drugih predelih Evrope. Pohodi na-

Belokrajinske kresnice ali »ladanjke« (Slika iz l. 1912.)

šemljenih postav so se razvili zlasti v »svetih nočeh«, od svetega večera do praznika svetih Treh kraljev, ali pa so se pomaknili v čas med zimo in pomladjo, v predpust. Opis teh različnih krink in obhodov bi dal snovi za poseben spis. Naj bo njihova oblika in pomen še tako različen, s koreninami segajo v pogansko dobo. Ni čuda, če se je krščanska cerkev v prvih stoletjih misijonskega dela po evropskih deželah tako ostro obračala proti krinkam in šemljenju: sv. Avguštin je nastopil proti njim, sv. Elegij (umrl 659) je obsojal krinke »v telečji in jelenji podobi«, trullanska sinoda (692) je prepovedala sleherno šemljenje. S slovenskega ozemlja imamo celo iz 1631 tak glas proti pustnim norčijam. Nastopili so proti njim v Ljubljani jezuiti, ki so v cerkvi uprizorili predstavo proti šemljenju; učinek je bil močan, pobožne so s tem odvrnili od takih norčij, šeme same pa pretresli (»Calcar fuit ad proscribenda ab urbe Bacchanalia excitata in Templo machina, quae et pios detinuit orationi intentos, et Bacchantes reddidit attonitos.« Historia annua Collegii Societatis Jesu Labaci, str. 128.) Kljub temu so krinke ostale, šemljenje ni izginilo. Ob krščanstvu so stari poganski običaji žilavo vztrajali. Popustili so tu in tam, omilili svoj vražsti poganski značaj, se v redkih primerih celo prilagodili krščanstvu (prim. pojav sv. Miklavža in zlasti parkeljna!), v glavnem pa so ostali. Moderna civilizacija jih neusmiljeno iztreblja; ne nastopa sicer naravnost proti njim, le tla jim izpodmika... Kljub temu se ravno v alpskih predelih še trdno upirajo. Tod žive še danes obhodi v »svetih nočeh« in v predpustnem času, prepletajo se med seboj predstave o Pehtri ali Pehtribabi, o krščanskem Miklavžu in poganskem božičnjaku, o poganskem divjem možu in srednjeveškem hudiču (parkeljnu).

Praden preidem na same krinke na slovenskem ozemlju, naj omenim zanimivi pojav Tatmanov. »Tatman« je po svojem današnjem slovenskem pomenu »strašilo na polju«. Beseda izvira iz nemščine, svn. tatteren = zittern, tresti se. Po mnenju raziskovalcev (Webinger, Der Tattermann, Wiener Zeitschrift für Volkskunde, 1926, 4-5) je »tatman« prvotno podoba demona, ki prinaša mrzlico (treslico), in demona idiotije; tatman pa je tudi podoba vodnega demona pri hišnem studencu (der prunne tat-

Pohod kórantov

tert — studenec čofotá). Na Zgornjem Koroškem dobimo pri hišnih studencilih lesen steber, ki ga krasí na vrhu iz lesa izrezljana spaka. Ta spaka je dobila v dobah turških vpadov podobo Turka. Nemški raziskovalci vidijo v pojavu »Tattermanna« germansko dediščino. Ker pa jo najdemo večidel na narodnostno mešanem ozemlju, bi ga bilo treba raziskati tudi z naše strani. Dejstvo je vsekakor, da je izraz »tatrman« na Slovenskem splošno znan. Prvotni pomen se je izgubil, ostal je samo pomen strašila, tepčka. — Mimogrede pa naj še omenim, da je »tattermann« (tudi »Dattermann«) v nemščini tudi oznaka za lutko (Hugo von Trimberg v poučnem eposu »Der Renner« iz 1500). Morda se dá tudi naš »tatrman« tolmačiti v tej zvezi.

*

Na slovenskih tleh so se pomaknili našemljeni obhodi brez izjeme v pustni čas, ki pomenja prav za prav čas med zimo in pomladjo. Boj med zimo in pomladjo in zmaga pomladi je dramatično jedro vseh teh pri nas ohranjenih običajev, ki se jim pridružujejo nekateri svatovski običaji; le-ti pa po navadi tako ali tako sovpadajo v isto dobo. Žal, so se ohranili okrinkani običaji le v vzhodnih predelih našega ozemlja, v štajersko-panonskem in v belokranjskem območju.

Bogata je galerija okrinkanih figur, ki smo jih tako spoznali.

Štajerski »zimski mož« je rábolj ali v drugi obliki medved. Obe obliki predstavljata masko zimskega demona. Po zunanjščini jima je dokaj podoben kožuhar. Rabolj je ves v slamo zavit in je še v prejšnjem stoletju izvajal pantomimični boj z Zelenim Jurijem, v katerem je naposled podlegel. Danes sta rabolj in medved le še zgolj maskari. Demonski pomen je izginil, ostala je samo »preobleka«, ki hoče predstavljati smešno žival in nič drugega. Zato imata ob sebi tudi gonjača, ki ju čisto realistično vodi na verižici.

Kožuharja dobimo kot »orača« v zanimivem prizoru oračev. »Oranje« je prastar indoevropski običaj, ki meri ali na plodnost ali na varstvo pred zimskimi demoni ali na kak pravni običaj (oboránje zemljišča!). Danes so prleški orači del pustnih običajev in kažejo prvotni plodnostni namen. Oralo vlečejo štirje z dolgimi trakovi do-

cela maskirani »konji«. Goni jih »gúnjač« ali »pókač«, ki vpije:

Düjo! Düjo! Düjo! Döp!

Mi van (= vam) orjemo za debelo repo!

Ka (= da) bi imeli tak debelo repo kak tikvi (= buče)!

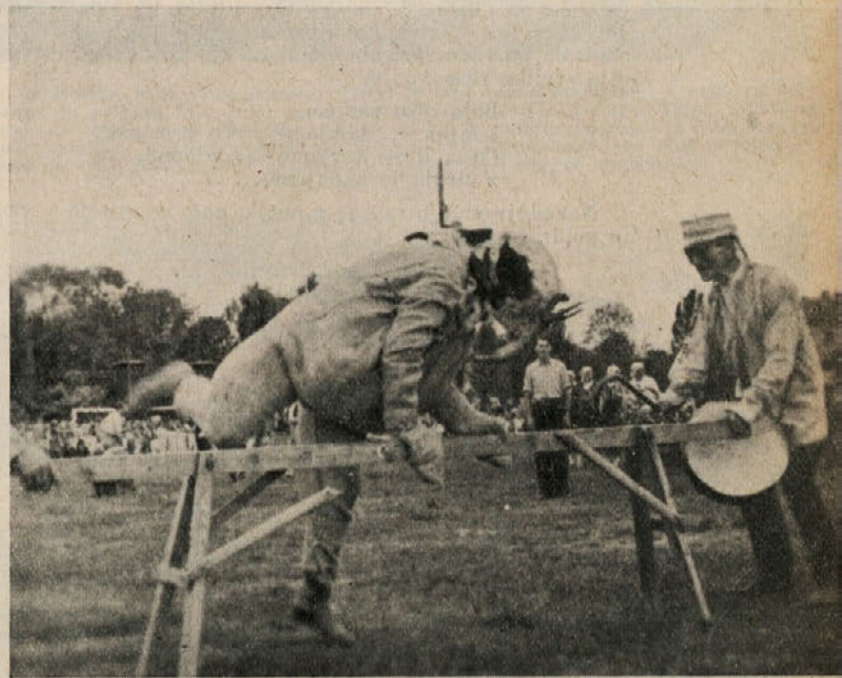
Na oralu je odrček, na njem smrečica s pisanimi trakovjem in brezica z rdečim trakovjem; pri inačici pa stoji na odrčku živ par, fant in dekle, ki med vožnjo na odrčku plešeta. Za ročici pri oralu držita dva kožuharja. Ob skupini hodi v žensko preoblečen možki, »jajčnica«, ki pobira darí: »Dajte nan (= nam) debele jajca, debele klobase, meso pa krofle (= krofe), gibance, kvasenice, krapee!« Zraven stopa včasih tudi »maskara s kórbecom (= košarico)«, v kateri ima pleve, ki jih trosi, kakor bi sejala: »Repo sejan (= sejem), debelo repo van sejan!«

Posebnost štajersko-panonskih pustnih pohodov so kuranti, »kórantí«. Korant je brez dvoma najpošastnejša maska na našem ozemlju. Ogromna krinka je celoglavna, deloma kožuhovinasta, vsekdar pa opremljena s krokodilu podobnim gobcem. Korant nosi okrog pasu navezane kravje zvonce, v roki pa težko gorjačo. Bistveno važno je za pohod korantov, da uganjajo silen trušč. Pradavni smisel te maske je morda odganjanje zimskih demonov ali pa prebujanje speče narave k pomladi. Režiser France Žižek mi je pravil, da izvaja kórantova maska še danes svoj demonski čar. Fant, ki si natakne korantovo preobleko, pozabi na svojo osebnost, prevzame ga neka tuja sila, da začne noreti, skakati in razsajati. Zato je varnostna oblast kórantove večidel preganjala in s tem tudi skoraj — zatrla. Na drugi strani je kajpak zanimivo, da se je prosvetna oblast iz folklornih ozirov trudila, da jih — ohrani...

Ob korantih srečujemo na pusta tudi parkeljna (zlodeja, »stajflna«). Od kod se je ta srednjeveška figura pridružila starim demonskim maskam, bo treba šele ugotoviti.

Iz uvodnih izvajanj je razumljivo, da tvorijo velik del starih poganskih krink ravno živalske krinke.

Naj omenim najprej »košúto«. O tej »maskari« mi je pravila moja mati, da jo je videla v svoji otroški dobi (v 70. letih prejšnjega stoletja) v svoji rojstni fari v Jurklostru. Danes je tam nihče več ne pozna. G. France

Medved z gonjačem

Kórantski sprevod.

Marolt mi je vedel povedati, da so poznali »košuto« tudi na Dolenjskem. »Košuta« je imela strašno živalsko glavo in je odpirala in zapirala gobec.

Živalska preobleka velike oblike je »velika rüsa« v štajersko-panonskem predelu (»kamela« na Dolenjskem, »gambela« v Suhi krajini, »brna« na Gorenjskem). »Velika rüsa« predstavlja konja. »Spoder (= spodaj) pod ponjavo sta dva čeha (= fanta) skrita, eden drži metlo, to je rep, ti drugi pa drog pa pisker gor, to je glava konja; en čeh pa toto strašilo na štriki okoli guni (= goni) ... Lan se (= sem) v Ovsenjakovcih vida (= videl) tako veko (= veliko) rüso, ka je tak nevarno gobec odpirala pa vodo špricala v lidi (= ljudi) ...« Oni, ki vodijo »veliko rüso«, pojo:

Belo rüso vodimo,
konjon (= konjem) srečo prosimo.
Ovsa ji ne davlemo (= dajemo),
z megljo jo napajamo...

Nazadnje vržejo »rüso« v potok, nato se vrnejo v vas in pobirajo dári:

Smo rüso v vodo stirali,
konjon srečo sprosili.
Zaj (= zdaj) bomo pobirali,
ka mo žmetno (= težko) nosili.

Orači.

Inačica »velike rüse« je »mala rüsa« ali »skomrda«. Po glavi je podobna kozi. »Jezdec« jo ima pritrjeno na sebi. Ob »mali rüsi« pojo:

Malo rüso vodimo,
kravan (= kravam) srečo nosimo.
Po celi vesi hodimo
pa si kroflov prosimo.

Namen teh »živalí« je, da žro hude sanje...

Živalske maske so po svojem izvoru tudi štajersko-panonski »piceki« ali »kokótiči«.

Naj navedem v vrsti štajerskih in panonskih mask naposled še pomladanske kolednike »plesáče« s svojevrstnimi pokrivali. — Bolj pustna domislica kakor pa starodavna maska je »mož z babo«; ena oseba je tako maskirana, ko da nosi ženska moškega štiporamo.

Če imamo v zgornjih primerih opraviti z motivi in oblikami, ki se takšne ali drugačne pojavljajo tudi v sosednjih predelih ali splošno v indoevropskem območju, če ne celo v mnogih prvobitnih kulturah naše zemlje, pa sta belokranjski maski Zelenega Jurija in krésnice tipično in pristno slovenski. Francetu Maroltu gre zasluga, da je prvi z znanstveno kritično metodo razbral bistvo Zelenega Jurija (Tri obredja iz Bele Krajine. Slovenske narodoslovne študije II. Ljubljana 1936) in ga v pristnih oblikah tudi oživil.

Zeleni Jurij, povsem v zelenje oviti deček, je maska, ki predstavlja svojsko obliko sicer tudi drugod razširjenega drevesnega kulta, ki pa maske v tej obliki nikjer drugod ni ustvaril.

Krésnice (ali »ládánjke«) hodijo pét k vsaki hiši v vasi, ko se vračajo od kresa. Spremlja jih fant, ki piska in pobira darove. Tudi krésnice so »maskirane«: péčo imajo po keltsko tako zavezano, da obraza ni nič videti.

Raziskavanja o slovenskih maskah so šele na začetku (poleg Fr. Marolta je pisal o njih le še B. Orel v »Etnologu« XIII, 1940). Ze ob samem gradivu, ki čaka še mnogo marljivih raziskovalcev (Institut za glasbeno folkloro, ki ga vodi France Marolt, ima lepo zbirko fotografskih posnetkov, izmed katerih so vzete tudi naše slike), pa lahko rečemo, da imamo tudi Slovenci lepo vrsto izredno zanimivih mask, ki nas spominjajo na našo pogansko dobo.